

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 LAPKRIČIO 17 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 225 (40)

Pastabos pačiam sau

Kai nuskursta dvasia

Kai nuskursta dvasia, tada prasideda didžiosios nelaimės keliuose, namuose, bankuose, pakelės smuklėse, net medicinos įstaigose. Labiausiai į akis krinta vadinamasis karas keliuose, kada kasdieninė statistika skelbia, kaip taikos sąlygomis žūsta daugiau žmonių negu karo metu. Tą terminą *karas keliuose* sugalvojo šmaikštuoliai žurnalistai, kaip dažnai – prašaudami pro šalį. Kai vyksta karas, dvi pusės kariauja viena prieš kitą. O kas kariauja šiuo atveju? Čia vyksta ne karas, o žudynės, nes kasdieninėse avarijose žudomi, sužalojami vaikai, moterys, seneliai – vairuotojai ir pėstieji. Ir juos žudo girti, įžūlūs, jauni kelio banditai. Per stiprus žodis? O kaip kitaip pavadinsi jauną, vos dvidešimtį metų perkopusį policininką iš Skuodo, kuris aną dieną šalikelėje mirtinai sutraikė tris mažamečius vaikus. Nusiuntė myriop tris sielas, tris būsimus Lietuvos šviesius kūrėjus ir niekšiška pabėgo iš nusikaltimo vietos. Pabėgo, nes buvo girtas, bet dabar bus sunku tą įrodyti, nes jo tėveliai rajone galingi: motina gydytoja ir rajono savivaldybės tarybos narė, tėvas – tos pačios savivaldybės administracijos direktorius, taigi mero dešinioji ranka. Per septyniolika valandų nusikaltėlis, žudikas, spėjo išsiblaivyti arba buvo išblaivintas. Ir neįrodysi, kad buvo girtas, nors automobilyje ir rasti buteliai su alkoholiu, o liudininkai matė jį girtaujantį su draugeliais pakelės smuklėje.

Žudynės keliuose abejingai stebi Lietuvos įstatymų leidėjai, tapę ne valdžios, tarnaujančios žmogui, atstovais, bet lengvos duonos ieškotojais, kurie trina minkštas naujos Seimo rūmų salės kėdes, brangiai kainavusias mokesčių mokėtojams. Šitie „liaudies tarnai“, nepaisant jų ideologinės pakraipos (o vargu ar jie turi tą pakraipą, greičiau ją tik vaidina), tampa labai vieningi, kai kalba pakrypsta apie pinigus. Tada nelieta nei pozicijos, nei opozicijos, visi pasidaro labai vieningi ir balsuoja už savo didesnius atlyginimus, didesnius kišenpinigius, komandiruočių pinigus ir visokias lengvatas. Jau antri metai jie žada svarstyti griežtesnį įstatymą kelių chuliganams, bet reikalas nejuda iš vietos, nes, matyt, ir patys seimūnai turi tos rūšies nuodėmių nuodėmių. Prisiminkime „ubagų karalių“, kai jis buvo Seime, arba jauną ponį, kuri vos liežuvį apversdama aiškino, kad ji važiuo blaivi...

Pastarųjų dienų įvykiai Aleksandrijos kaime, tos graudžiosios laidotuvių, į kurias susirinko tūkstančiai žmonių, tarsi suvienijo tautą prieš biurokratus valdininkus. Bet į laidotuves nesiteikė atvykti nei policijos generalinis komisaras, nei šiaudadūšis vidaus reikalų ministras, praėjusį pavasarį nuskubėjęs Maskvoje pas prokuratūros ieškomąjį V. Uspaskich arbatos gerti. Tik Prezidentas asmeniškai pasiuntė užuojautą nužudytų berniukų tėvams ir pažadėjo rimtam pokalbiui kviestis abu aukštus valdininkus. Na, gerai, neliks V. Grigara- vičiaus ar R. Šukio, bet kas pasikeis policijos gretose, kai policininkai gauna gėdingai mažus atlyginimus ir į policiją, į šį pavojingą darbą, ateina pačios prasciausios prabos žmonės, nes gabesni, drąsesni, dresni ieško geresnio atlyginimo ir padoresnio darbo? Niekas nepasikeis, nes spragos žiojėja ne įstatymuose, kaip teigia prokurorai ar teisėjai, o tų įstatymų leidėjų ir vykdytojų sielose. Kol dvasia skursta, žudynės keliuose tęsiasi...

Marius Simaniškis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Marius Simaniškis. Kai nuskursta dvasia.
- 2 psl. Aldona Žemaitytė. Pokalbis su Lietuvos ambasadore prie UNESCO Ina Marčiulionyte.
- 3 psl. Gintautas Česnys. Gyvasis tautiškas.
- 4 psl. Dana Palionytė. Garbaus jubiliejaus atgarsiai.
- 5 psl. Benas Urbutis. Įšventintas Lietuvai.
- 6 psl. Antanas Dundzila. 1957–ieji. Okupantų sušaudytas aras.
- 7 psl. Poezijos vakaras su Jonu Aisčiu.
- 8 psl. Pranas Zaranaka. Profesoriaus iš tolimosios Kolumbijos.

Redaguoja Aldona Žemaitytė

aldaze@gmail.com

Vytautas Ignas. „Saulė“. Grafika liaudies meno motyvais.

Kai vėlų rudenį saulė vis giliau brenda į žemą, šaltų miglų dangstomą horizontą, žmonės nesąmoningai ima laukti pavasario. Nes pavasaris – tai saulė, amžino gyvybės rato pradžia, kelianti žmogaus sielą Dievop. Pavasario saulės laukimą gamta užprogramuoja jau rudenį, kad belaukdami saulės nepamestume vilties išgyventi ilgą žiemą ir išgirsti pirmą vyturio giesmę. Rudenio saulė būna blausi, tarsi iš kitų dausų atklydėlė, pro nejaukių debesis savo raudoniū nutvieksdama nuogą ir liūdną peizažą.

Bet, žiūrėk, ne už kalnų jau Adventas, Kūdikėlio atėjimo laukimo metas, po to Kalėdos – džiaugsminga tikinčiųjų šventė, Naujieji metai – visų troškimų išpildymo lūkesčiai, Užgavėnės – vartai į pavasario linkmybes, Velykos – pati džiugiausia Kristaus pergalę skelbianti varpų skambėjimo diena...

Taip sukasi amžinas Rėdos ratas, kuriam mūsų senoliai ne tik pakluso, bet ir aplink jį išdėstė gražiasias savo tradicijas. Gaila, kad dabartiniai, postmodernieji laikai jau sukomercino, suvulgarino tas tradicijas, padarė iš jų pramogų šou. Tokį šou jie mėgina daryti ir su mūsų gyvenimais.

A.Ž.

Pasaulio ir Lietuvos paveldo sargyboje

Draugo kultūrinis priedas Kultūra kalbina Lietuvos ambasadorę prie UNESCO Iną Marčiulionytę

Ambasadorė, Lietuvos nuolatinė atstovė prie UNESCO Ina Marčiulionytė išrinkta šios organizacijos Vykdomosios Tarybos vicepirmininke ir biuro nare. Prieš keletą metų ji buvo UNESCO pasaulio paveldo komiteto pirmininkė, Vilniuje surengė šio komiteto sesiją. Tai itin aukštos pareigos, nes Vykdomoji Taryba yra viena iš trijų vadovaujančių UNESCO institucijų. Sveikindami Iną su šiomis pareigomis, pateikiame jai keletą klausimų.

– Kaip Jūs derinate savo atsakingas pareigas Lietuvos atstovybėje prie UNESCO su visą UNESCO veiklą apimančių projektų stebėjimu, vertinimu, kontrole? Kokias specifines Lietuvos problemas matote paveldo apsaugos srityje, lyginant su kitų valstybių paveldu? Ar Lietuva smarkiai atsilieka požiūryje į savo kultūros paminklus?

– Dirbdama Lietuvos atstovybėje visada jaučiuosi esanti ir UNESCO šeimos dalimi: UNESCO priimami dokumentai, prie kurių rengimo mes visi prisidedame, vienaip ar kitaip įtakoja valstybių nacionalines politikas pagal organizacijos veiklos sritis.

Dalyvaudami visos organizacijos mastu rengiamuose projektuose ar renginiuose, pristatome Lietuvą. Visos valstybės UNESCO būstinėje Paryžiuje stengiasi eksponuoti tai, ką turi gražiausio, labiausiai reprezentuojančio šalies paveldą – rengia parodas, koncertus etc. Tą patį darome ir mes. Per pastaruosius metus surengėme ne vieną parodą (pavyzdžiui, 2002 m. UNESCO būstinėje buvo surengta paroda, skirta garsaus mokslininko Ignoto Domeikos 200-osioms gimimo metinėms, 2004 m. – paroda „Lietuviško žodžio kelias istorijos kryžkelėje“, skirta lietuviškos spaudos loty-

niškais rašmenimis atgavimo šimtmečiui), pristatėme ne vieną tarptautinį projektą. Be to, valstybės aktyvumas yra vertinamas ne tik pagal projektus, bet ir pagal, iš šalies žiūrint, labai neįkvepiantį darbą – dalyvavimą komitetų, darbo grupių veikloje, įvairiuose posėdžiuose. Tai labai proziška, bet svarbi mūsų darbo dalis.

Dauguma valstybių susiduria su paveldo apsaugos problemomis. Vienokios iškyla Afrikos žemynui, kitokios – Azijai, dar kitokios – Europai. Australijos gamtos paveldą šiuo metu itin veikia klimato kaita. Apskritai klimato kaitos įtaka paveldui darosi vis aktualesnė problema. Išsivysčiusių Vakarų valstybių paveldas dažniausiai kenčia dėl sparčios, agresyvios verslo plėtros. Deja, į šias valstybes ima lygiuotis ir besivystančios šalys...

Lietuvos paveldo apsaugos problemas daugiausia nulemia sunkiai pažabojama verslo plėtra, vartotojiškas visuomenės požiūris į paveldą bei atsakomybės stoka. Manau, kad mes per mažai darome, skiepydami pagarbą ir pasididžiavimą savo paveldu.

– Ugnė Karvelis Paryžiuje vykdė „lietuviškas akcijas“, kaip, pavyzdžiui, didžiulės M. K. Čiurlionio parodos ir katalogo parengimą ir pristatymą Paryžiaus publikai. Kaip Jūs žiūrite į tokią „lobistinę“ veiklą mūsų kultūros labui svetimoje šalyje, ar veikiate ta kryptimi?

– Ugnė Karvelis dirbo kiek kitoku metu – Lietuvai tik atgavus nepriklausomybę. Jūsų minėtas projektas iš tiesų buvo labai svarbus žingsnis Lietuvai Prancūzijoje pristatyti. Dabar jau prabėgo nemažai laiko, Lietuvos kultūra Prancūzijai nebėra tokia nežinoma žemė. Be to, Lietuvos ambasada Prancūzijoje turi savo kultūros atašė – žmogų, kuris tiesiogiai atsakingas už Lietuvos kultūros sklaidą šioje valstybėje. Mančiau, kad, kalbant apie rimtą Lietuvos pristatymą Prancūzijoje, reikėtų planuoti conceptualų didelį projektą, apimančią ne tik Paryžių, kurį nustebinti darosi vis sudėtingiau.

Nors UNESCO būstinė yra Paryžiuje, tačiau mūsų veikla nėra skirta tik prancūzams, UNESCO – 193 pasaulio valstybės. Tad pristatydami Lietuvą šioje organizacijoje, visada atsižvelgiame ir į auditoriją. Be to, surengus Pasaulio paveldo komiteto sesiją Vilniuje, UNESCO ambasadorių keliones po Lietuvą, mūsų šalį, jos paveldą ir žmones pamatė daug diplomatų, ekspertų ir iš labai

Ambasadorė Ina Marčiulionytė (nuotrauka iš Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos archyvo).

tolimų pasaulio valstybių.

– Ar bendraujate su Prancūzijos lietuviais? Ar turite tam laiko?

– Su Prancūzijos lietuviais stengiuosi bendrauti kiek galėdama dažniau, visada juos kviečiu ir mūsų organizuojamus renginius, susitinku su jais ir bendruomenės renginiuose. Prancūzijos Lietuvių Bendruomenė nėra itin gausi, bet veržli ir ambicinga.

– Ar labai pasiilgstate Lietuvos, namų šilumos, lietuviškų pavasarių ir rudens?

– Niekada nesijaučiau atitrūkusi nuo Lietuvos – juk jai dirbu, tad palaikau kasdieninį kontaktą su įvairiomis Lietuvos institucijomis, seku spaudą, internetinę žiniasklaidą. Ne taip retai ir parvažiuoju. Žinoma, kad pasiilgstu artimųjų, draugų, lietuviško vėjo ar net... sniego. Bet toks jis, tas mūsų gyvenimas...

– Ką esate numachiusi veikti, kai baigsis Jūsų kadencija UNESCO atstovybėje? Ar tai priklausys nuo mūsų Vyriausybės planų, ar nuo Jūsų pačios pageidavimų?

– Šiuo metu tegaliu atsakyti taip: pagyvensim – pamatysim...

Kalbėjosi Aldona Žemaitytė

Kryžius iš akmenų, kurį neseniai pastatė ir pašventino Kunigiškės kaimo (Švenčionių r.) bendruomenė. Kryžiaus autorius – skulptorius Marius Grušas, idėjos ir darbų iniciatorius – bendruomenės pirmininkas Juozas Linčius.

Juozo Linčiaus nuotr.

Primename, kad:

– net keturios Lietuvos paveldo vertybės yra įtrauktos į Pasaulio paveldo sąrašą. Tai: Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija, Kernavės archeologinė vietovė ir F. G. W. Struvės geodezinis tinklas;

– dvi nematerialiosios kultūros vertybės – Lietuvos kryždirbystė ir kryžių simbolika bei Dainų ir šokių šventės tradicija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje yra paskelbtos Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrais.

Kaip Lietuvai sekasi saugoti šiuos kultūros paminklus stengsimės supažindinti mūsų leidinio puslapiuose.

Gyvasis tautiškumas

GINTAUTAS ČESNYS

Einant Vilniaus Gedimino prospektu, Savivaldybės aikštės gilumoje į akis krinta bekylantis monumentalus statinys – 12,5 metrų aukščio žalio granito lietuviška varpinė – trys sujungtos kolonos, savo viršūnėmis tarsi karūną laikančios Gedimino stulpus. Tai būsimas paminklas Lietuvos himnui ir jo autoriui dr. Vincui Kudirkai.

Trumpai noriu priminti šio Vilniaus kampelio šimtametę istoriją. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą čia stovėjo stačiatikių cerkvutė, skirta pagerbti rusų kareivius, malšinčius 1863 metų sukilimą. O po Antrojo pasaulinio karo dabartinėje Savivaldybės aikštėje (sovietmečiu buvusioje I. Černiachovskio) ant sovietinio tanko stovėjo išsižergęs generolas „išvaduotojas“, į Lietuvą atnešęs antrąją sovietų okupaciją. Abiem atvejais buvo trypiamas mūsų valstybingumas.

Sakoma, kad buvusių paminklų vietoje nereikia statyti naujų. Manau, kad kaip tik reikia: tai paliudys mūsų tautiško gajumą. Viršutinis žemės sluoksnis bus lietuviškas – su į tą žemę įkasta kapsule, pasakojančia, kaip čia atsirado paminklas Lietuvos valstybingumo skelbėjui. Šiuo vėlyvo rudens metu virš aikštės medžių jau pakilusi Varpinė (paminklą stato „Vilniaus kapitalinė statyba“, pagrindinis rėmėjas – Vilniaus miesto savivaldybė) man simbolizuoja dr. Vinco Kudirkos „Varpą“, kaip tautiško idėjos žadintoją. Varpinės viduje bus įmontuota skaidraus stiklo piramidė su joje išgravuotais mūsų himno žodžiais. Nakties metu juos apšvies lazeris, ir raišės švytės tarsi kybodamos ore. Varpinės papėdėje, atsigręžusi į Gedimino prospektą, stovės bronzinė trijų metrų aukščio Vinco Kudir-

2007 m. liepos 6 d. Savivaldybės aikštėje pradedant statyti paminklą įmūrijama kapsulė su laiškais ateities kartoms. Iš kairės: prof. Gintautas Česnys, Vilniaus meras Juozas Imbrasas, krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, prof. Juozas Galdikas.

kos figūra. Skulptorius Arūnas Sakalauskas (architektas Ričardas Krištapavičius) vaizduoja V. Kudirką žengiantį į žmones, tarsi nešantį savo sukurtos „Tautiškos giesmės“ žodžius mums, gatve skubantiems praeiviams.

Galiu pasidžiaugti, kad Vilniaus medikų klubas, įkūręs Labdaros ir paramos fondą dr. Vinco Kudirkos vardui įamžinti, pasiekė savo pagrindinio sumanymo – paminklo Lietuvos himnui ir jo autoriui – įgyvendinimą ir jau mato apčiuopiamus rezultatus. Šios idėjos realizavimas truko septynerius metus. Buvo nelengva iškovoti iš miesto valdžios paminklui tokią reprezentacinę sostinės vietą, paskelbti viešą konkursą paminklui sukurti, o vėliau ieškoti rėmėjų, kad galėtume jį pastatyti.

Tikimės, kad kitais metais, kai švėsime Vinco Kudirkos 150 metų gimimo sukaktį, šis paminklas bus iškilmingai atidengtas. Žaviuosi Fondo valdybos narių idealizmu ir entuziazmu, nes per septynerius metus jie paaugojo ne vieną dešimtį laisvadienių, kai rengdavome koncertinius švietėjiškus renginius įvairiose Lietuvos vietovėse, kai po nelengvos darbo dienos rinkdavomės į eilinius darbo posėdžius. Pirmiausia norėčiau padėkoti paminklo idėjos iniciatorei dr. Marijai Jackevičienei, prof. Juozui Galdikui, solistui Danieliui Sadauskui, dr. Vidai Gražienei, prof. Antanui Ty lai, o ir kitiems tarybos nariams už kantrybę ir tikėjimą sumanymo sėkme.

Šiuo metu didžiausias mūsų rūpestis yra lešų paminklo statybai rinkimas. Gražu, kad paminklui aukoja vaikai – po 50 centų, atsiskydami porcijos savo mėgstamų ledų ar kitų skanėstų. Per tą

laikotarpį surengtuose koncertuose, daugiausia Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje, irgi surinkome nemažai aukotojų pinigų. Per Lietuvos įstaigas ir organizacijas keliavo aukotojų sąrašai, kuriuos savo pavardėmis ir paramos litais užpildė kiek kas išgalėjo. Gana didelėmis pinigų sumomis mus parėmė Lietuvos Vyriausybė ir Vilniaus miesto savivaldybė – nuoširdus

ačiū jiems.

Kai atidengsim paminklą, ruošiamės parengti gražią, solidžią knygą, kurioje bus publikuojami svarbiausi dr. V. Kudirkos biografiniai momentai, Lietuvos himno atsiradimo ir įsitvirtinimo tautoje bei valstybėje istorija. O didžiąją knygos dalį užims mecenatų, rėmėjų, aukotojų sąrašai. Atskiru tekstu pagerbsim generalinį rėmėją, paaugusį 100 tūkstančių litų. Suvenyrus – miniatiūrines paminklo kopijas iš natūralių medžiagų – įteikiame mecenatams, paaugusiems po dešimt tūkstančių litų. Jų pavardės knygoje irgi atsidurs garbingoje vietoje. Tačiau nebus užmirštas nė vienas aukotojas, panoręs paminklui skirti nors ir kuklią paramą, – jie visi bus paminėti atskirame knygos skyriuje.

Šioje knygoje turės progą įsiamžinti ir tie, kurie norės tokiu būdu, per paramą Lietuvos himnui ir jo kūrėjui, pagerbti savo giminę arba savo mirusius artimuosius. Štai mudu su broliu nutarėm paaugoti paminklo statybai du tūkstančius litų, taip pagerbdami mūsų tėvų, Anelės ir Antano Česnių, atminimą. Kaip jie būtų džiaugęsi sulaukę dienos, kai Vilniaus centre būtų galėję išvysti jiems brangių idealų įkūnijimą. Tokias aukas – per pagerbimą savo artimųjų, kuriems buvo arba yra brangus dr. V. Kudirkos (o gal ir jų pačių) gimtasis kraštas bei tie idealai, į kuriuos šaukė didysis Varpininkas, – galėtų padaryti daugelis Lietuvoje ir pasaulio lietuvių: Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Kanadoje, Australijoje ir Europoje.

Tikiu, kad kiekviename mūsų planetos kampelyje atsiras žmonių, kuriems brangus Lietuvos himnas, išlaikęs savo gyvastį per visas okupacijas, žmonių skriaudas ir kančias, kaip brangi yra jų tėvynė, pro visus blizgančio pasaulio pavidalus šviečianti neužmirštama, neblėstančia šviesa. □

Redakcijos prierašas: Profesorius Gintautas Česnys yra Labdaros ir paramos fondo dr. Vinco Kudirkos vardui įamžinti steigėjų pirmininkas.

Fondo rekvizitai:

Įmonės kodas: 192040617

Sąskaita LT597044060001420086

AB SEB Vilniaus Bankas, kodas 70440

Miniatiūrinė paminklo kopija, kuria apdovanojami visi, paaugusieji paminklo statybai 10 tūkstančių litų.

Audroniaus Žygavičiaus nuotraukos.

Garbaus jubiliejaus atgarsiai

DANA PALIONYTĖ

Tą lapkričio vakarą Lietuvos Kompozitorių sąjungos salėje buvo šventė: pagerbėme kompozitorių, smuikininką, pedagogą, liaudiško muzikavimo būdo žinovą, ilgametį kapelos „Galvė“ vadovą ir paprastų kaimo žmonių ypač mėgstamą muzikantą **Jurgį Gaižauską**: visi kartu atšventėme jo 85-erių metų jubiliejų. Kaip prieš keletą dešimtmečių, taip ir tą kartą, garbaus amžiaus sulaukusio kompozitoriaus veide švietė maloni šypsena, skambėjo nauji jo kūriniai.

Gimęs 1922 m. viename Molėtų apskrities kaime, jau ankstyvoje jaunystėje jis susidomėjo muzika, o sulaukęs aštuoniolikos patraukė į Kauną ir įstojo į Konservatoriją, V. Motiekaičio smuiko ir V. Jakubėno kompozicijos klases. Kai vokiečių okupacinė valdžia uždarė vienintelę Lietuvos aukštąją muzikos mokyklą, J. Gaižausko keliai nuvingiavo į Austriją. Oficialiai studijuoti čia galimybių nebuvo, todėl lietuvių muzikas tobulinosi privačiai, o kasdieninę duoną pelnė grodamas Vienos radijo orkestre. Tuomet buvo parašyti ir pirmieji kūrinėliai smuikui ir fortepijonui, styginių kvartetui, vargonams. Įdomų faktą savo knygoje *Lietuvių muzikai Vokietijoje 1944–1949* pateikia muzikologė J. Vyliūtė: lietuvių egzodo mokytojas, bibliofilas, vėliau vienas Čikagos lietuvių Muzikologijos archyvo puoselėtojų J. Kreivėnas 1947 m. Vokietijoje savo leidžiamoje serijoje *Muzika* atspausdino J. Gaižausko pjesę „Svajonėlė“. 1945 m. rudenį J. Gaižauskas grįžo į Lietuvą, mokėsi ir baigė Lietuvos konservatorijos J. Targonskio smuiko ir A. Račiūno kompozicijos klases; paskui (iki 1997 m.) dėstė savo buvusioje *Alma Mater*, daug kūrė ir linksmino klausytojus skambiomis kapelijomis.

Anais sovietinio režimo metais nemaža J. Gaižausko instrumentinių miniatiūrų ir dainų, ypač

skirtų vaikams, jaunimui, kaimo žmonėms, buvo itin populiarios. Kaip neprisiminsi jo dainelių „Čyru-vyru vyturiukas“, „Aguonėlė“, „Aš pasėjau kanapėlę“, „Sveika, vasarėlė“, „Penketukų ratelis“, jo valsų, trankių polkų, jo muzikos vaikiškoms pjesėms ir radijo vaidinimams... Skambėjo ir stambūs choriniai šio kompozitoriaus veikalai (tarp jų trys kantatos), taipogi simfonijos, simfoninės poemos, styginių kvartetai, sonatos. Jei man tektų šiandien išskirti vieną vienintelį stambų šio autoriaus kūrinį, nebabejotinai pasirinkčiau operą vaikams „Buratinas“ (1969). Ši opera iki šiol rodoma Nacionalinio operos ir baleto teatro scenoje. Sėkmę lėmė ne tik vaikų itin mėgstamas siužetas, bet ir lengvai įsimenama, patraukli, lietuviškais motyvais paspalvinta muzika. (Beje, „Buratinas“ – antroji originali lietuviška opera vaikams; pirmąją – V. Kuprevičiaus „Žiogas ir skruzdėlė“ – pagal A. Nakaitės libretą 1942 m. buvo pastatęs Kauno Valstybės teatras).

Bet grįžkime į jubiliejinį vakarą. Šventę pradėjęs Kompozitorių sąjungos pirmininkas R. Merkelys, greit žodį perdavė sukaktuvininkui, o šis nedelsdamas ėmėsi muzikos. Su dukra violončelininke V. Gaižauskaite pagrojo keturis smagius valsus iš neseniai savo sukurto siuitos „Metai“. Keturis metų laikus šiame opuse sujungė kompozitoriaus padainuoti programiniai intarpai. Tačiau vakaro kulminacija tapo opera „Meškiukas Rudnosiukas“, skirta atlikti patiems vaikams ir parašyta pagal Vytės Nemunėlio (B. Brazdžionio) pasaką. Iš tam tikslui skirtos programėlės sužinojome, kad su Alytaus darželio – mokyklos bei jų teatro „Drevinukas“ ir to paties miesto Muzikos mokyklos mokytojais bei moksleiviais kompozitorių sieja ilga kūrybinė draugystė: Alytuje pastatytas ne tik „Rudnosiukas“, – vaidinti ir kiti J. Gaižausko muzikiniai spektakliai: „Nemunėlė“, pagal A. Matučio libretą, „Drevinukas“ pagal to paties poeto apysaką ir „Čipolinas“ pagal G. Rodari pasaką. Pats kompozitorius visuose pastatymuose yra dalyvavęs (smuiku grojęs orkestrėlyje) ir kartu su alytiškiais džiaugęsis jų pelnytais apdovanojimais. Čia dera paminėti, kad ir J. Gaižauskui už nuopelnus kultūrai 1994 m. buvo įteiktas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Ge-

Zosė ir Jurgis Gaižauskai Čikagoje. 1989 metais.

Elenos Baltrušaitienės nuotr.

dimino IV laipsnio ordinas.

Taigi, „Meškiukas Rudnosiukas“. Taupiai, bet vaizdingai dekoruotoje „scenoje“ matėm stilizuotus medžius, keletą kaimiškos buities rakandų. O paskui ją pripildė mokyklos I – IV klasių mergaičių choras, kuris, lydimas gyvos J. Gaižausko muzikos, išdainavo visą tekstą ir „papasakojo“ Rudnosiuko nuotykius. Tuo tarpu berniukai – artistai ir dar kelios mergaitės be žodžių inscenizavo vyksmą. Gera buvo matyti ir girdėti, kaip vaikai nuoširdžiai dainavo, grojo, vaidino. Mažieji artistai mokėjo imituoti įvairius kasdienius darbus: skalbė, ruošė malkas, pūtė laužą, gaudė drugelius, taip pat gebėjo virsti kiškiu, voveryte, ožkele... Jubilatas ir šį kartą kartu su dukra grojo orkestre.

Muzikinę programos dalį keitė ne mažiau nuoširdi sveikinamoji: juk salė buvo pilna J. Gaižausko talento gerbėjų. Kolegų vardu sveikino kompozitorius R. Merkelys, miesto bendruomenės – Vilniaus Žvėryno rajono seniūnas, beveik visų Lietuvos kraštų – žemaičių, aukštaičių, dzūkų, vilniečių – atstovai. Besišypsantiems sukaktuvininkui vieni širdingai dėkojo už nuostabų „Rudnosiuką“, kitus kūrinius, kiti – už aktyvią veiklą kaimo kapelų sąjūdyje, tretį džiaugėsi neišsenkančiu šio žmogaus gerumu, amžinu jaunatviškumu. Įsiminė Vilniaus žemaičių draugijos atstovų, pasipuošusių tautiniais drabužiais ir „prabilusių“ rago fanfaromis, žemaitiškas sveikinimas, Vilniaus konservatorijos delegacijos palidijimas, kad „jubilato darbovietė buvo visa Lietuva ir kad jis yra mylimas ir visur laukiamas“, dar kiti patikino, jog didžiuojasi buvę jo mokiniais... Jaudinančias akimirkas išgyvenome, kai kompozitorių sveikino prieš gerą pusšimtį metų Telšių gimnazijoje kartu besimokiusi, o prieš aštuonerius metus iš Čikagos į Vilnių grįžusi ponija Elena Baltrušaitienė. Ji vakaro kaltininkui dovaną fotopaveikslą, pačios darytą 1989 m., kuomet J. Gaižauskas su žmona Zosė antrą kartą lankėsi Amerikoje. Šių iškilmių metu jubilatas prisiminė buvusios bendramokslės gražiąją mergaitinę pavardę ir pavadino ją Daumantaite. O savo sveikinimą E. Baltrušaitienė baigė tokiais žodžiais: „Tegul dar ilgai skamba smuiko stygos, tegul būna pilni popieriaus lapai naujų natų, tegul Aukščiausias laimina visą gausią ir laimingą Jūsų šeimą“. Dar pridursiu, kad JAV lietuvių šokių šventėje anuomet buvo grotas ir J. Gaižausko „Telšių valsas“. O dabar sutartinai nuskambėjo „Ilgiausių metų“... □

Jubilatas Jurgis Gaižauskas (centre) su jį pasveikinti atvykusiais Vilniaus žemaičiais. Zigmo Juškevičiaus nuotr.

Išsventintas Lietuvai

Lietuvos rašytojų ir žurnalistų draugijai – 85

BENAS URBUTIS

Kone nuo pat kūdikio lopšio ir iki pat pasenusio lazdos aš nieko tiek konkrečiai nemylėjau, deja, nei paties pono Dievo, prisipažįstu, nors ir be to prisipažinimo visiems tai aišku, kiek slieko širdžia tą velėną, po kurią aš štai jau septintą dešimtį metų landžioju. Man viena tebuvo tikrai skanu ir malonu – čėploti, kad ir nešvarų, bet tik tautinį čiułpiką, – taip galėjo pasakyti tik kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, rašytojas, publicistas, redaktorius, įvairių draugijų ir sąjungų valdybos narys, pirmasis 1922 m. įkurtos Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos pirmininkas. Nuo 1896 m., t.y. nuo katalikiško Tėvynės sargo iki 1921 m. (istorijos žurnalas *Mūsų senovė*) jis buvo devynių leidinių redaktorius. Taip jau išėjo, kad kunigas Juozas Tumas nuo pat jaunystės buvo įsimylėjęs ne tik Lietuvą, bet ir lietuvių literatūrą bei rašymo meną.

XIX a. pabaiga – XX a. pradžia buvo vienas reakcingiausių laikotarpių carinės Rusijos okupuotų tautų, o ypač Lietuvos, atžvilgiu. Uždrausti bet kokie spaudiniai, net maldaknygės, lietuvių kalba. Mokyklose – tik rusų kalba. Didžiuosiuose Rusijos miestuose kūrėsi slaptos lietuviškos draugijos, į Lietuvą iš Prūsų su draudžiamąja literatūra keliavo knygnešiai. Tokioje atmosferoje jaunas kunigas Juozas Tumas pradėjo bendradarbiauti katalikiškoje *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, nuo 1895 m. pasirašydamas Vaižganto slapyvardžiu. Atkeltas į Žemaitiją tapo Tėvynės sargo, kurį leido lietuviškos atžvilgiu pažangesni kunigai, redaktoriumi.

Taigi nuo 1897 m. prasidėjo J. Tumo kaip redaktoriaus veikla, kurią gaubė tautiškumo aura. Tėvynės sargą jis redagavo iki 1902 m., savo judriu charakteriu ir vaizdingu, emocionalių publicistinio sakinio stiliumi išsiskirdamas iš kitų to meto spaudos darbuotojų. Greta to dar ėmėsi redaguoti žurnalą *Žinyčia*. Abiejų leidinių tikslai ir temos buvo panašios: religija, tautinė kultūra, kova už lietuvių kalbos teises bažnyčioje ir mokykloje. Lietuvių spauda buvo jo veiklos centras, jis tiesiog sapnavo apie tą laiką, kai ji nebus draudžiama.

Kaip publicistas ir lietuviškų leidinių redaktorius J. Tumas kentėjo ne tik nuo caro valdininkų, bet ir nuo Bažnyčios hierarchų, kurie, vieni iš bailumo, kiti iš perdėto stropumo, buvo okupacinės valdžios pusėje. Tad 1904-iejį, kai Petras Vileišis pradėjo leisti pirmąjį lietuvišką dienraštį *Vilniaus žinios*, jam buvo tarsi naujos eros pradžia. *Vilniaus žiniose* J. Tumas rašė daug: apie mokyklas, teatrą, dailės parodas, žemės ūkį, rašė knygų recenzijas, rašė replikas socialinėmis ir buitinėmis temomis, tobulindamas tik jam būdingą vaižgantiską stilių, t.y. sielodamasis dėl visokių negerovių ir ieškodamas bei gėrėdamasis visu tuo, kas Lietuvoje buvo nauja, pažangu, gera. Uždarius *Vilniaus žinias*, J. Tumas drauge su Antanu Smetona sumanė leisti *Viltį*, kuriame per šešerius metus (1906–1911) sutelkė gausų ano meto inteligentų būrį – kunigus, rašytojus, mokslininkus, politikus... *Viltis* dar labiau akcentavo lietuvių tautinės kultūros reikalą, suprantant tą kultūrą plačiai: nuo dvasinių vertybių iki materialinės kultūros įvairių apraiškų.

J. Tumas-Vaižgantas *Viltyje* recenzuodavo kiekvieną žymesnę literatūros ir mokslo veiklą, entuziastingai pasidžiaugdamas nauju autoriumi, pasirodžiusiu atgimstančios lietuviškos padangėje. 1911–1913 m. su A. Smetona ir J. Kubiliumi jis leido dvisavaitinį žurnalą *Vairas*, kuris buvo *Vilties* idėjų tęsia. *Vaire* Vaižgantas spausdino geriausius savo beletristinius kūrinius, lietuvių literatūros kritikos straipsnius. Bet prasidėjo Pirmasis pa-

saulinis karas, pakeitęs Europos geopolitinį žemėlapi ir atvėręs Lietuvai kelią į Nepriklausomybę. Karas Vaižgantą užklupo Rygoje, kur jis buvo faktiškasis Rygos garso redaktorius. Prie Rygos garso buvo organizuotas komitetas šelpti karo pabėgėliams. Vaižgantas pasirodė kaip nepamainomas aukų pabėgėliams šelpti organizatorius. Savo straipsniuose jis rašė ne tik apie latvių atjautą ir labdarą Lietuvos pabėgėliams, bet ir tokiomis temomis kaip heroizmas, pasiaukojimas kitam žmogui ir pan.

„Per dvidešimt visuomeninio ir publicistinio darbo metų kun. J. Tumas išaugo geras bei prityręs laikraštininkas ir sumanus organizatorius. Jis nepaprastai greitai orientavosi visuomeniniame bei kultūriniame gyvenime, pastebėdavo visų svarbiausius bei opiausius reiškinius ir tuoj į juos publicistiškai reaguodavo. Be to, prie savo vedamųjų laikraščių jis mokėjo sutraukti gerų talkininkų ir gabių bendradarbių“, – rašo Vaižganto biografas Aleksandras Merkelis.

Pokario įvykiai – Rusijos revoliucija, Vokietijos kapituliacija – pagreitino nacionalinių valstybių atsiradimą Europoje. Formavosi partijos, pasidalydamos į kairę ir dešinę, kurios jau dalijosi valdžią ir būsimoje Lietuvos valstybėje. Buvusieji *Vilties* ir *Vairo* bendradarbiai įkūrė Tautos pažangos partiją. Vaižgantas tarsi nejučia tapo jos nariu, nors nemėgo partinio skaldymosi. Tautiškumas jam buvo gyvenimo alfa ir omega. „Tautiškumas – gyvoji kalba, tautos dvasia, jos nuotaika, istorinės tradicijos turėjo visus mus padaryti įstabius... vadinasi, įsmenininti, kad bet kas galėtų pasakyti: štai kokių esama lietuvių“, – rašė Vaižgantas, grįžęs į Vilnių, projektuodamas būsimą nepriklausomą Lietuvą, leisdamas tokio pat pavadinimo laikraštį, bendradarbiaudamas vilniškiam *Lietuvos aide*.

Atskirą vietą jo publicistikoje užėmė santykiai su Vilnių okupavusia Lenkija ir 1919 m. trumpam laikotarpiui Vilniuje valdžią užėmusia bolševikine V. Kapsuko-Mickevičiaus vyriausybe. Lenkus jis pliekė ir su jais pliekėsi dėl lietuviybės, su bolševikais bandė kalbėtis gražiuoju, išgelbėdamas daug žmonių nuo represijų. Įsisukęs į politinių įvykių verpetą dalyvavo 1917 m. Petrapilyje sušauktame Rusijos lietuvių seime, talkino Vilniuje posėdžiausiai Valstybės Tarybai. Savo *Nepriklausomoje Lietuvoje*, ėjusioje Vilniuje, į politinius įvykius reaguodavo žaibiškai.

1920 m. Vaižgantas atvyko į Kauną, nes pirmasis Lietuvos prezidentas A. Smetona savo bičiulį ir bendradarbį kvietė redaguoti *Tautą*, nepartinį kultūros ir politikos laikraštį. Vaižgantui tai buvo maloni pareiga, nes *Tautoje* buvo tęsiama tautininkų-viltininkų ideologija. Greta šio darbo laikinai redagavo ir Lietuvos šaulių sąjungos leidinį *Trimitas*. 1921 m. jam buvo užkrautas neperiodinio istorijos žurnalo *Mūsų senovė* redagavi-

Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas su Kauku

mas. Žurnalą finansavo Švietimo ministerija, jame bendradarbiavo vyresnės kartos žymūs mokslininkai. Vaižgantas pats rašė, taisė kitų rašinius, skaitė korektūrą, rankraščius nešiojo į spaustuovę. Kai 1922 m. gale *Mūsų senovė* nustojo eiti, savo publicistinį talentą J. Tumas-Vaižgantas išdalijo kitiems žurnalams ir laikraščiams (rašė *Naujojoje romuvoje*, *Skaitymuose*, *Židinyje*, net kairiųjų *Kultūroje*).

Populiarusis Vaižgantas buvo kviečiamas į kultūrinių organizacijų valdybas, būdavo jų pirmininkas, vicepirmininkas, išdininkas. Atsisakyti jam kraunamų visuomeninių pareigų Vaižgantas tiesiog nepajėgė, o prašytojai buvo labai atkaklūs. Taip jis buvo išrinktas pirmuoju Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos, kurios 85-metį šiemet švenčiame, pirmininku. Vėliau tas pareigas perėmė Purickis.

Tapęs Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto lektoriumi, vėliau docentu, garbės daktaru, Vaižgantas skaitė gana platų, nevisai sistemingą, bet įdomiai parengtą ir populiarių kursą apie įvairių laikotarpių lietuvių literatūrą ir rašytojus. Tos paskaitos 1926–1928 metais buvo spausdinamos kultūros žurnaluose. Tai buvo kitos, galbūt geresnės kokybės Vaižganto publicistinė veikla. Iki pat mirties (1933 m. pavasarį) Vaižgantas daug rašė įvairiuose leidiniuose. Kasmet išeidavo šimtai jo parašytų straipsnių. Šalia publicistikos, literatūros istorijos jis sukūrė garsiąją apysaką *Dėdės ir dėdienės*, koregavo jau anksčiau parašytus *Pragiedrilius*. Sunkiai sirgdamas liko vis toks pat: giedros dvasios deimanių ieškotojas; 1932 m. rašytojai išsirinko jį savo pirmininku, o žurnalistai – garbės teismo pirmininku. □

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Adolfas Ramanauskas-Vanagas su dukrele Aukse.

A. Ramanauskas-Vanagas 1947 m. vasarą Dzūkijos miškuose. Ant jo kairio kelio tupi jaunas prijaukintas vanagėlis.

1957–ieji. Okupantų sušaudytas aras

ANTANAS DUNDZILA

Pusės šimtmečio sukaktimi minime 1957 m. lapkričio 29 d. sušaudytą Lietuvos partizanų vadą Adolfą Ramanauską-Vanagą. Su jo partizanine likimo dalia suaugęs slapyvardis daugeliui vaizdžiai įtaigauja nuotaikingos giesmės eilutę: „Kaip aras, pašautas ir blaškomas vėjo“...

A. Ramanauską-Vanagą minime ne vien dėl to, kad jis ginkluotoje rezistencijoje tapo vienu aukščiausių partizanų vadų. Ramanauskas-Vanagas išsiskiria savo asmenybe, o jo biografija tiktų epinio romano siužetui. Išlikę jo atsiminimai iš 1945–1947 m. laikotarpio dvelkia romanu, nors tuo pačiu yra autentiškas partizaninių kovų dokumentas. Apie šį pokario Lietuvos herojų rašyta daug, todėl čia tenka ribotis jo biografijos metmenimis, vadovavimo bruožais, jo įnašu partizaniam karui ir asmenine auka.

Jis gimė 1918 m. JAV, su tėvais grįžo į Lietuvą (tėvai nusipirko 6 ha ūkį). Jaunasis Adolfas baigė Lazdijų gimnaziją, Klaipėdos pedagoginį institutą ir paskutinę, penkiolik-tąją, Karo mokyklos laidą. Prasidėjus antrajai bolševikų okupacijai, dėstė Alytaus mokytojų seminarijoje ir iš jos, 1945 balandžio 25 d., išėjo partizanauti. 1951 m. iš susirgusio visos Lietuvos partizanų vado Jono Žemaičio-Vytauto perėmė Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos, LLKS, Tarybos pirmininko ir Ginkluotųjų pajėgų vado pareigas.

1945 metų spalį Nedzingės klebonas kun. Z. Neciunskas-Elytė Ramanauską-Vanagą sutuokė su Birute Mažeikaite-Vanda (1924-1996). Žmona svetima pavarde 1948 gruodžio 16 d. Vilniaus ligoninėje pagimdė dukterį Aukšę, tik 1957 m. saugu-

mo išaiškintą. Pasibaigus ginkluotajai rezistencijai, Ramanauskai gyveno nelegaliai, slapstėsi. Naudodamasis dokumentais, Ramanauskas-Vanagas tuo metu pradėjo rašyti atsiminimus. Pirmąsias dvi dalis baigė 1952 m., o trečiąją dalį – 1955 ar 1956. Rankraščiai buvo paslėpti ir saugojami iki 1988–1989 metų.

1956 m. Adolfą ir Birutę Ramanauskus KGB Kaune suėmė. Juos išdavė jau šiais laikais miręs ir niekad neteistas okupantų agentas A. Urbonas. Žvėriškai kankintas, 1957 m. Ramanauskas buvo nuteistas ir tą patį metų lapkričio 29 d. sušaudytas. Birutė Ramanauskienė buvo nuteista 8 metams tremties. Iš kentėjusi bausmės bei vargus, ji sulaukė Nepriklausomybės atkūrimo, palaidota Romainių kapinėse. Tokia, labai trumpai, yra Ramanauskų šeimos istorija. Ji primena J. Biliūno *Liūdny pasaką*.

Dar ir dabar nežinome, kur užkasti Ramanausko-Vanago palaikai. Lietuvos valdžia jam yra suteikusi pomirtinį dimisijos brigados generolo laipsnį ir apdovanojusi aukščiausiais Vyčio Kryžiaus ordinais. Alytuje yra jo vardo vidurinė mokykla, o Kaune jo vardu pavadinta nedidelė gatvelė.

Čia bandysiu trumpai atkurti Vanago partizaninio vadovavimo bruožus: kokie buvo jo vadovavimo bei organizavimo metodai, kokį kovos vado tipą jame galime įžiūrėti. Šis svarstymas paremtas Lietuvoje išleista Vanago atsiminimų knyga.

Vanagas buvo mažus, labai sugyvenamas, neautokratiškas partizanų vadas. Jis vadovavo daugiau savo asmenybės autoritetu, bet ne jį paskyrusio įsakymo ar nutarimo galia. 1947 m. pabaigoje jis džiaugiasi, „kad pavyko atkurti tvarką, kuri buvo pakrikusi po Kar. Juozapavičiaus ir DLK Kęstučio grupių atsimetimo nuo Dzūkų rinktinės ir daugelio vadų žuvimo.“ Tai daug pasakantis teiginys, nes Pietų Lietuvoje keli partizanų daliniai nesileido vieni-jami, pasitaikydavo ir asmeniškumų.

Nusprendęs pereiti aktyvion rezistencijon, jis sąmoningai pasiruošė partizano būčiai: metė rūkyti, visiškai atsisakė al-

koholio, užmezgė ryšius su apylinkės partizanais, pats pasirūpino ginklais, gudriai suplanavo savo „dingimą“ iš viešojo gyvenimo. Kai prisistatė pas Nemunaičio partizanus, 15 vyrų būrys jau kitą rytą jį išsirinko savo vadu. Greitai Vanago vadovaujama 120 vyrų grupė Nemunaičio bažnyčioje iškilmingai davė priesaiką. „Aš priėjau pirmas. Pabučiauvau kryželį, trispalvę, ginklą. Tą patį padarė visi vyrai. Po to kunigas dar pasakė keletą prasmingų žodžių, tuo ir baigėsi šis iškilmingas aktas. Padėkojom dvasininkams ir netrukus vėl atsidadėme Noškūnų miško prieglobstyje...“ (Iš Atsiminimų).

Vado pareigos ar jų garbė Vanagui niekada „nesumaišė“ galvos. Pirmąkart miškuose sutikęs

State of Connecticut
BUREAU OF VITAL STATISTICS

Certificate of Birth

1. Name of Child: Adolfas Ramanauskas 2. Sex: Male

3. Place of Birth: New Britain 4. Date of Birth: March 1918

5. Full name of Father: Ludovikas Ramanauskas

6. Age of Father: 28 7. Color of Father: White

8. Residence of Father: Lithuania 9. Occupation of Father: Laborer

10. Mother's name: Elta Galusius

11. Age of Mother: 23 12. Color of Mother: White

13. Residence of Mother: Lithuania 14. Occupation of Mother: Housewife

15. Number of children: 1 16. Name of child: Adolfas

17. Remarks: Physician

I certify the above from the best information I can obtain.

Signature: Antanas Dundzila Date: March 1918

Gimimo metrikų kopija iš New Britain, CT, miesto archyvo. Tėvas Liudvikas dokumente įrašytas darbininku. Adolfą motina pagimdė namuose, pasirašė dalyvavęs gydytojas. Šiais laikais lankantis Ramanauskų gyventojų apylinkėje, matai, kad namas buvo arti 1911 m. pastatytos pirmosios lietuvių bažnyčios.

Praėjus trejiems metams nuo Adolfo gimimo, šeima grįžo į Lietuvą, susilaukė dukrelės Aldutės ir sūnaus Albino.

Faksimilė iš Antano Dundzilos archyvo

buvusį Karo mokyklos lektorių plk. Juozą Vitkų-Kazimieraitį, Vanagas su savo partizanais džiaugsmingai pereina šio vyresnio karininko vadovybėn. Kai Žemaitis-Vytautas jį paskyrė visos Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vadu, Vanagas manė, kad toms pareigoms nėra tinkamas. Susirėmimuose su priešu, kautynėse pasitaisydavo visko. Kartą jau manė, kad prarado kartu keliaujantį Kazimieraitį. Merkinės miestelio 1945 m. puolimui Vanagas paruošė planą, kurį Kazimieraitis kiek papildė ir patvirtino. Kautynėse dalyvavo 70 Vanago vyrų, tačiau, paties Vanago duomenimis, šio mūšio negalima laikyti taktiniu laimėjimu. Antra vertus, nemažai partizaninio karo operacijų Vanagai puikiai, kartais laimingai, pasisekė.

Dar vadovaudamas mažesniems daliniams, Vanagas įvedė partizanų karinį apmokymą (pvz., trečdalis vieneto ilsisi, trečdalis – vykdo uždavinius ar valo ginklus, trečdalis sargyboje). Jau būdamas aukštesnėse pareigose puoselėjo ryšius, rūpinosi spaudos leidimu, tikrino partizanų karo lauko teismo sprendimus, sprendė drausmės reikalus. Jis uoliai vykdė dar Kazimieraičio išleistą įsakymą, kad „vadai veda operacijų ir veiksmų dienoraštį.“

Kai Vanagas tapo jau štabo vadu, jis pats visur lankosi, reikalus vietoje sprendžia, stengiasi visus savo partizanus asmeniškai pažinti, su jais pasikalbėti. Koks skirtumas čia tarp Vanago ir Kazimieraičio? Posėdžiai su Kazimieraičiu būdavo labai formalūs. Platesniems vadų pasitarimams ar posėdžiams Vanagas pareiškė ruošdavosi, „Iš susitikimo...> grįžau savo vadovietėn tinkamiau pasiruošti būsimam sąskrydžiui.“ Net vėlesnėse 1949 m. nuotraukose Vanagą matome visad uniformuotą Lietuvos kario uniformą, dažnai ginkluotą ilguoju ginklu. (Kazimieraitis sudaro kitokį, aukštojo karininko vaizdą: jis būdavo su palyda, nešiojosi tik pistoletą ir dažnai dėvėjo civilius drabužius, nes, atsargumo dėlei, vengė išsiduoti jo nepažįstantiems partizanams.)

Beveik pusę metų išbuvęs pavojuje kelionėje į tolimą Žemaitiją ir atgal Pietų Lietuvos, Vanagas dalyvavo dešimtį dienų trukusiose Šiaurės rytų, Vakarų ir Pietų Lietuvos partizanų vadų posėdžiuose. Ten buvo įkurta vyriausioji LLKS vadovybė ir pasirašyta 1949 Vasario 16 d. Deklaracija, kurią 1999 m. Seimas pripažino Lietuvos Respublikos teisės aktu. Deklaracijos projekto autoriai buvo Vanagas, Merainis ir Užpalis.

Jau 1947 m. partizanų veikla labai pasunkėjo. Sužeistųjų gydymas buvo rizikingas ir tik išimtiniais atvejais įmanomas, bet kokia platesnės apimtys sveikatos priežiūra – visiškai neįmanoma. Teko vis daugiau pasikliauti savo pačių ištverme. Peršalimai, kankinantis kosulys, raumenų ar kaulų skausmai, dantų gėlimas lydėdavo dažnai. Išsikastas slėptuves-bunkerius rudenio reikėdavo prasidžiovinti savo kūnų šiluma. Besikartojantys gyventojų trėmimai, provokacijos, žūtys, partizaninių kovų taktikos kitimas, nuolat reikalavo aukų. Suimtiesiems grėsė tardymai ir, kaip 1956 m. Vanagas pats patyrė, žvėriškas kankinimas.

Iš oficialių KGB ataskaitų žinoma, kad Birutė ir Adolfas Ramanauskai buvo suimti ryte. Tos pat dienos pavakare Ramanauskas buvo pristatytas Vilniaus kalėjimo gydytojams, kurie, tarp kitų duomenų, dokumentavo: „Į klausimus neatsakinėja, be sąmonės, periodiškai veido, viso kūno galūnių traukuliai... Pulsas vos juntamas, minkštas, kraujospūdis 60/40. Ligonis visas kruvinas. Masyvus tvartis lytinių organų srityje... didžiuliai kraujokrešuliai, ant kapšelio plati plėštinė žaizda... Dešinioji akis užmerкта dėl hematomos... Ant viršutinio voko rastos 6 vielos arba vinies skersmens žaizdos... Daugybė įdrėkimų pilvo srityje... Pjautinė kairės rankos... žaizda...“ Sovietinio genocido tyrinėtoja Nijolė Gaškaitė teigia, kad 1954 m. Maskvoje sušaudytas Lietuvos partizanų vadas Žemaitis-Vytautas nebuvo kankintas, nes, Stalinui mirus, pasikeitė Maskvos politika. Gaškaitė spėja, kad Rama-

Nov 15 1918 Ramanauskas
Baptizmi Adolfas Gudavicius namas
Mazai 6, 1918 Jėsim Gudavicius Ram-
anaukas 4, 1000 Rudominas - S. et 6 Elenas
Jėvaičiūtė 1, 1000 Alivės - S.
173 Pleasant St.
Patini Vincencius Ramanauskas, et
Ona Valiūčienė R. E. V. Grikis

A. Ramanausko krikšto įrašas New Britain, CT, Šv. Andriejaus bažnyčios lotyniškai vestoje krikštų knygoje:

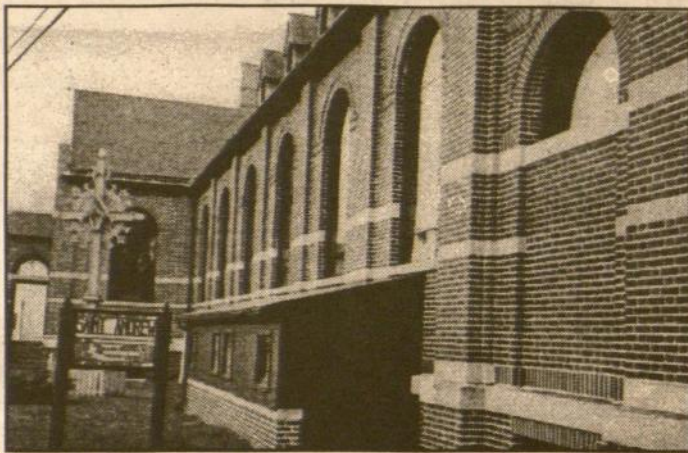
„Kovo 15 == Ramanauskas == / Pakrikštytas Adolfu Ludviku gimęs kovo 6, 1918, sūnus Ludviko Ramanausko iš Rudaminos ir Elenos Jėvaičiūtės iš Alivės / (tuometinis adresas) 173 Pleasant Str. / Krikšto tėvai Vincentas Ramanauskas ir Ona Valiūčienė. / Kun. E. V. Grikis“.

Iš Antano Dundzilos archyvo

nauskui tai daryta iš pykčio ir keršto.

Išliko 1957 m. pradžioje Ramanausko iš kalėjimo į Sibirą ištremtam broliui Albinui parašytas laiškas, kuriame jis artimųjų atsiprašo: „...Priimk savo šeimai, Aldutei ir jos šeimai sveikinimus nuo manęs ir mano žmonos Birutės, kuri taip pat randasi kur ir aš... Atleiskite man, kad per mane patyrėte daug vargo...“

Visa, kas vyko lietuvių partizaninio priešinimosi laikotarpiu ir ypač ką išgyveno Adolfas Ramanauskas-Vanagas, galima sutalpinti į Antrojo pasaulinio karo metu Italijoje, nepaprastai pragaištinguose mūšiuose, žuvusio amerikiečio raštelį, jo labai suasmenintą maldą: „Viešpatie, atėik pats (mano išryškinta – A.D.) pas mus ir sustabdyk šį baisumą; nesiųsk savo Sūnaus, nes vaikui čia ne vieta...“ □

Šv. Andriejaus bažnyčia New Britain, CT, 1997 m. Ankstesnėje šios parapijos bažnyčioje susituokė A. Ramanausko tėvai, buvo pakrikštytas jų pirmgimis Adolfas. Antano Dundzilos nuotr.

Poezijos vakaras su Jonu Aisčiu

JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros taryba paskelbė šiemetinius Poezijos konkurso laureatus. Jais tapo Diana Šarakauskaitė ir Mindaugas Nasvytis. Ta proga spalio 27 d. Rockville, MD, Latvių salėje buvo surengtas poezijos vakaras „Jonas Aistis: asmuo ir kūryba“. Į renginį, kurį organizavo JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Dalė Lukienė ir Sigita Naujokaitienė, atvyko Aisčio šeimos nariai, Lietuvos ambasadorius JAV Audrius Brūzga su žmona. Tarp vakaro svečių buvo ir Poezijos konkurso laureatė Diana Šarakauskaitė.

Programoje – ištraukos iš filmo apie Joną Aistį, D. Lukienės ir S. Naujokaitienės pranešimai. Poeto eilėraščius deklamavo R. Macenytė, D. Senuta, R. Kašėtienė, I. Verbušaitienė.

Vakaro viešnios Aldona Aistienė ir Vakarė Aistytė-Valaitienė. Rimo Žilinsko nuotr.

Profesorius iš tolimosios Kolumbijos

Profesorių Juozą Zaranką prisimenant

Prieš 20 metų, 1987 m. rugsėjo 13 d. Bogotos mieste, Kolumbijoje, mirė profesorius dr. Juozas Zaranka. Apie jo mirtį priminė tik *Darbininkas*. O ką mes žinome apie profesorių Zaranką?

PRANAS ZARANKA

Lietuvių enciklopedijos XXXV tome skaitome: „Zaranka, Juozas (g. 1919. IX. 21. Leiliūnų mstl., Utenos aps.), klasikinės filologas. Mokėsi Utenos gimnazijoje ir Kauno kunigų seminarijoje. Studijavo VDU (1938-1940), VU (1942-1943) ir Lietuvos katalikų universitete (1946-1949), kuriame gavo licenciato laipsnį už tezę *De Plinii epistularum novem libris quaestiones chronologicae* (328 psl.). Nuo 1950 gyveno Bogotoje, Kolumbijoje. Dėstė klasikinės kalbas vietiniuose universitetuose: Pedagoginiame, Andų. Nuo 1958 dirba Nacionaliniame Universitete“. Enciklopedija jau buvo užbaigta, kai Juozas 1973 m. kovo 21 d. apgynė doktoratą Liuvono katalikų universitete. Disertacijos tema: „Estudio sobre la trilogia troyana de Euripides“. Už 619 puslapių darbą (vien bibliografijos – 28 psl.) Juozui suteiktas filosofijos ir klasikinės filologijos daktaro laipsnis. Šalutinė tezė: Plinijaus laiškas nėra rašytas Javolenui Priskui. Laiške man Juozas doktoratu dėjuosi: „Vakar apgyniau doktoratą. Lietuvių ir Zarankų vardui gėdos nepadariu: gavau aukščiausią laipsnį ir jį suveikinu. Po akto buvo priėmimas viename vienuolyne, kur yra sesučių lietuvių. Buvo svečių iš Prancūzijos, Vokietijos ir iš kitų Belgijos vietovių, daug liuvoniškių belgų ir kolumbiečių.“

Turiu visus brolio Juozo man rašytus laiškus (485!). Juose atsispindi jo nuolatinis dėmesys klasikais. Kur begyvenom, jis vis prašydavo užsakyti knygų, žodynų, padaryti straipsnio kopijų. Dar Belgijoje ketino ruošti doktoratą apie Afrikos moteris šv. Augustino laikais, Kolumbijoje telkė medžiagą apie Bažnyčios tėvus, ypač apie šv. Jeronimą. Kadangi Bogota, anot jo, baises užkampis, neturintis didesnės klasikinės bibliotekos, jis sukaupe didžiulę savo biblioteką, susirašinėjo su kitais mokslininkais. Jo straipsnių buvo fakultetiniuose žurnaluose: *Studium*, ir *Ideas Valores*. Dalyvavo steigiant filologijos departamento žurnalą *Forma y Funcion*.

1981 metais Juozas kviečiamas tapti tikroju Lietuvių katalikų mokslo akademijos nariu, dalyvauja suvažiavimuose, skaito paskaitas. 1982 metais atstovauja universitetui tarptautiniame Vergilijaus seminare Argentinoje, Buenos Aires mieste. Dalyvauja sekcijos diskusijose, skaito savo darbą: Euripido „Trojiečių“, aidai Vergilijaus Eneidos antroje giesmėje.

1983 metais Juozui suteikiamas Professor Emeritus titulas, kuris Kolumbijoje reiškia: „nuspelnęs tebedirbęs“. Universitetas išleidžia Platono *Cratilo*, Juozo verstą į ispanų kalbą.

Juozas dalyvavo ir lietuviškame gyvenime. Belgijoje studijuodamas buvo *Gimtosios šalies* redakcijos sekretorius, rašė politines apžvalgas Leiliūno slapyvardžiu. Buvo kviečiamas kalbėti tautinių švenčių progomis. Ne kartą prašė atsiųsti medžiagos — poezijos ir dainų. Bogotoje dainavo chore, kai šio nebeliko, bažnyčioje užveddavo „Pulkim ant kelių“. Mokė lietuvių ir mišrių šeimų vaikus bei motinas lietuvių kalbos. Buvo išrinktas ir Lietuvių Bendruomenės Bogotos apylinkės pirmininku. Rūpinosi lietuvių ansamblių koncertais: Kanados „Gyvataro“ ir JAV „Čiurlionio“. Dėjuosi į programą.

Lietuviškai Juozas straipsnių nedaug parašė: 1967 m. *Aidų* 10-ame numeryje per aštuonis puslapius nagrinėja dr. Antano Rukšos verstą Vergilijaus Eneidą, nurodydamas kai kurias vertimo silpnybes, siūlydamas tikslesnius žodžius, lygin-

damas su kitų tautų vertimais, pagirdamas: „Vertėjas dr. A. Rukša šiuo darbu palieka tautiečiams turtą visiems laikams.“ 1978 m. *Aidų* 7-ame numeryje spausdinamas Juozo straipsnis Euripido „Trojiečių“ ir genocidas Melo saloje. Vaizdžiai atpasakojęs Euripido trilogijos turinį, devynių skyrių straipsnį su 28 bibliografijos nuorodom baigia „lietuviškuoju finalu“: „Labai lengvai užmerkiamos akys žiauriai realybei, kai į jos vertinimą įsimašo politinės kovos aistros. Prieš keliolika metų Jean-Paul Satre, Russell bendrininkas pacifistiniame sąjūdyje, išleisdamas laisvą Euripido Trojiečių vertimą, pabrėžė tos pjesės politinę reikšmę, glūdinčią karo ir ypač kolonialinių ekspedicijų pasmerkime. Kadangi čia energingas karo ir kolonializmo priešininkas tais pačiais metais (1965) lankėsi Lietuvoje, logiškai buvo galima tikėtis, kad jis pasmerks rusų kolonializmą mūsų šalyje. Tačiau ideologinės simpatijos apakino rašytoją, jis nematė genocido ir deportacijų nualinto krašto realybės, o naiviai „pareiškė, kad lietuvių laisvai savo kelią pasirinkusi tauta“. Atrodo, tartum Ribbentropo-Molotovo susitarimai 1939 metais, kurių slapta papildomas protokolais atvėrė vartus sekančiais metais sovietų invazijai į Baltijos kraštus, būtų buvę keliai į laisvę ir tartum nebūtų buvę 1941 birželio sukilimo nei ilgos ginkluotos rezistencijos 1944-1951 metais...“

1964 metais Juozas vedė našlę Mariją Kongienę-Jankauskaitę. Podukra netrukus ištekojo, posūnis po keleto metų irgi pradėjo savarankiškai gyventi. Marija paskatino Juozą siekti doktorato. 1971 m. spalį, pardavęs dalį savo knygų, likusias su lentynomis ir baldais prigludęs lietuvių fabrike, Juozas su žmona išvyko į Belgiją. Sustoję dar ir Detroite, pas mus, ir New York, pas pusbrolių Vytautą Augustiną, kuris Juozą gelbėjo skurdžiomis dienomis... Liuvone Marija daug padėjo Juozui, mašinėlę perrašydama jo darbus. Mus jie vėl aplankė 1978 m. spalio mėnesį, kai iš Lietuvos buvo atvykusi sesuo Zofija Baltakienė-Zarankaitė, nematyta 34 metus...

1979 metais Mariją ištiko paralyžius. Po ilgos ligos, kurią abu kantriai išgyveno, 1983 metų birželį ją pasiūkė Viešpats. Tais metais Kūčias Juozas valgė su mumis. Dar trejus metus jis dėstė universitete, aplankė Europą: Prancūziją, Italiją, Ispaniją, Vokietiją.

1986 m. rugsėjo 6 d. laiške Juozas skundžiasi: „Aš paskutiniu laiku, nežinau kodėl jaučiuosi pavargęs. Universitete sąžiningai atlieku savo pareigas, bet parėjęs namo nebeturiu energijos ką nors be paskaitų paruošimo padaryti. Ekskomunikuos mane tiek tėvas Liūima, kaip ir tėvas Andrius, trauks už ausies Universiteto leidykla, Valstybinio banko žurnalas už pažadėtus ir vis dar neparašytus darbus.“ Po poros mėnesių sužinojau, kad Juozui operavo inkstą, gydos pas vėžio specialistą. 1986 m. lapkričio 4 d. laiške rašo: „Šiandien pradėjau iš naujo darbą Universitete... Mano paskaitos iš ryto, 8 val., kai paprastai nelyja, o šviečia graži saulutė. O matyti šviesą senovės graikams reikė gyventi.“ Dar keliuose laiškuose rašo apie spindulines ir chemoterapijas bei jų pasekmes, apie darbą universitete. Liepos 16 d. paskambina telefonu: „Ne su Škapliernos atlaidais šiandien tave sveikinu, turiu pranešti, kad gydytojas surado plaučiuose vėžį, noriu, kad tu mane prieš mirtį aplankytum.“

Aplankiau jį Mayo klinikų ligoninėje. Mačiau, kiek daug profesorių ir studentų Juozą lankė, stebėjau, kaip jis su visais mieliai kalbėjo, net anekdotus pasakojo. O man gydytojas pasakė, kad Juozui likę gyventi tik keletas savaičių... Dvasiškai Juozui daug padėjo kunigas Rincon. Skaudus bu-

Prof. dr. Juozas Zaranka
1919-1987

vo atsiskyrimas su broliu: „Koks trumpas mūsų gyvenimas... tikėkim, pasimatysim amžinybėj...“

1987 m. rugsėjo 13-osios naktį suskamba telefonas: „Juozas mirė 15 minučių po dvylikos. Baigėsi jo skausmai“. Į laidotuves jau nebevažiavau. Tą dieną Dievo Apvaizdos bažnyčioje užprašiau šv. Mišias, po jų pagiedojau „Viešpaties Angelą“. Po pusmečio gavau laišką iš Juozo buvusio studento Antano Mockaus: „Juozo laidotuvės. Mišios lotynų kalba buvo universiteto bažnyčioje. Jas laikė trys kunigai: kun. Mankeliūnas, kun. Rincon ir universiteto kapelionas. Bažnyčioje susirinko nemažai žmonių. Daugiausia profesoriai ir studentai. Kunigo Mankeliūno Šventos Evangelijos skaitymas ir paaiškinimas buvo kuklus, be išsišokimo, sąmoningas. Kunigo Rincon pamokslas buvo apologetika; iškėlė Juozo kaip profesoriaus darbą, bet ypač pabrėžė jo katalikiškumą. Bažnyčioje buvo nemažai netikinčių arba nepraktikuojančių žmonių. Pamokslas staiga padalijo žmones, atskiriant praktikuojančius katalikus nuo tų, kurie, skausmo ir paskutinės pagarbos vedami, buvo atėję palydėti a.a. Juozą. Bent aš tai skaudžiai pajutau. Iš bažnyčios ir kapinėse nešiau karstą. Mačiau kiek daug kolegų ir studentų vienaip ar kitaip buvo prisirišę prie a.a. Juozo ir jam dėkingi. Nors esu tikras, kad dauguma (kaip ir aš pats) gal tik tuo momentu pajėgėm suprasti, kiek daug reikė Jo buvimas universitete.“

Studento Enrique Barajas Nino ispaniškai parašytoje Juozo atminimui odoje Juozas vadinamas dideliu, geru, mylimu, gražios sielos Mokytoju. Esu dėkingas visiems a.a. Juozo artimiesiems Bogotoje už jų pagalbą iki kapo duobės. □

